

Sociální a politická filosofie

Daniel Špelda,
Katedra filosofie FF MU

- ▶ Vymezení témat a otázek
- ▶ I. Politický idealismus
- ▶ II. Politický realismus
- ▶ III. Kontraktualismus
- ▶ IV. Marxismus
- ▶ V. Současné proudy: Individuum vs. společnost
- ▶ Seznam pojmů
- ▶ Doporučená literatura

Osnova

Vymezení témat a otázek

- ▶ **sociální a politická filosofie** zkoumají z filosofického hlediska sociální a politické vztahy, problémy, principy a ideály. Mezi klíčové otázky patří problém společenské spravedlnosti a problém spravedlivého uspořádání společnosti, které by respektovalo zájmy jednotlivce i kolektivu.
- ▶ odlišnost od sociálních věd: sociální vědy jsou empirické, tj. pracují s dotazníky, průzkumy atp. ; sociální a politická filosofie **není empirická**: zkoumá abstraktní a obtížně zachytitelné sociálně-politické principy bez ohledu na jejich konkrétní a lokální realizace
- ▶ **klasická témata**: svoboda, rovnost, moc, autorita, spravedlnost, lidská a občanská práva, kolektivismus, individualismus, totalitarismus, intersubjektivita, legitimita, stát, ideologie, příležitosti, přerozdělování, soukromé vlastnictví, veřejné blaho, kritika konzumní společnosti...

I. Politický idealismus: dokonalé společnosti

1. Platónova dokonalá obec

- ▶ Platón (427-347 př. n. l.); v Athénách založil školu Akademia
- ▶ stát = jednotlivý člověk ve velkém
- ▶ **Duše člověka** má tři části: racionální (myšlení), vášnivou (odvaha, ctižádostivost), žádostivost (tělesné touhy). Tyto tři části mají být v rovnováze a souladu u jedince i státu, který představuje jedince ve velkém.
- ▶ tři nerovné společenské stavy odpovídající částem duše: výrobci (žádostivá duše), strážci (vášnivá část duše), vládcí/filosofové (rozumová část duše)
- ▶ toto sociální uspořádání je **dokonalé**, protože je **spravedlivé**. A spravedlivé je kvůli tomu, že každý vykonává činnosti, ke kterým je povahou své duše nejvíce způsobilý
- ▶ filosofové-vládci mají **absolutní autoritu** v řízení společnosti, protože jsou nejlepší - jsou nejlépe uzpůsobeni pro vládu díky svému věku, zkušenostem a vzdělání
- ▶ od 20. století - ztělesnění **totalitního** sociálně-politického zřízení, ve kterém neexistuje svoboda, rovnost ani demokracie

2. Utopie

- ▶ slovo *utopia* se skládá z řeckého slova *topos* (místo) a záporky *u*, takže doslovně by se mělo přeložit jako „nemísto“.
- ▶ Thomas More (1478-1535) dílo *Utopia* (1516) - ostrov Utopia, kde se nachází ideální obec
- ▶ klíčový rys: neexistence soukromého vlastnictví
- ▶ všichni musí pracovat (6 hodin denně), za to dostávají ve výdejnách všechno, co potřebují
- ▶ volný čas - ušlechtilé činnosti - vzdělávání ducha a umění
- ▶ další utopie: Campanella, *Sluneční stát* (1623); Bacon, *Nová Atlantis* (1627)
- ▶ utopie nehlásají demokratickou a svobodmilovnou společnost; spíše důraz na ekonomickou stabilitu pod vládou vybrané elity
- ▶ ve 20. století - antiutopie: Orwell *1984* (1949), Zamjatin, *My* (1921), Huxley, *Krásný nový svět* (*Brave New World*, 1932)

II. Politický realismus: *Moc*

1. Machiavelli: Moc

- ▶ politický **realismus** se snaží vidět a popsat politickou realitu takovou, jaká je - získání a udržení moci je cílem a smyslem politické aktivity
- ▶ představy o ideální politickému uspořádání nemají smysl, protože lidé jsou bytostně špatní a zkažení
- ▶ N. Machiavelli (1469-1527), *Il principe (Vladař, 1513)*
- ▶ za neustálou proměnlivostí politických dějin světa se skrývá určitý konstantní prvek - **neměnná lidská přirozenost**
- ▶ „Všichni dobře víme, že lidé jsou nevděční, pokrytečtí, zbabělí a ziskuchtiví [...] Lidé klidně ublíží tomu, koho milují, protože láska je morální závazek a ten pro svůj prospěch klidně poruší. Právě proto, že jsou špatní a slabí. Ale strach z trestu je přece jen drží na uzdě“ (*Vladař, s. 35*).
- ▶ **Úspěch**, jímž se myslí rozšiřování moci a upevňování státu, je ve *Vladaři* jediným kritériem, podle nějž se posuzuje politická činnost.
- ▶ Ve jménu státního zájmu může vladař přestupovat náboženské i morální normy. Dobré je vše, co prospívá státu a jeho stabilitě. *Raison d'état* - státní zájem.
- ▶ [Politics and power in Game of Thrones \(youtube\)](#)

III. Kontraktualismus: Smlouva

Základní vymezení

- ▶ **společenská smlouva:** společnost utváří svobodná a rovná individua, jejichž protikladné zájmy má uvést v soulad smlouva, kterou uzavře každý s každým.
- ▶ z lat. *contractio* - smlouva
- ▶ hlavním úkolem politické moci je zajištění životů a majetku lidí a uchování jejich občanských svobod

1. Hobbes - „Člověk člověku vlkem“

- ▶ Thomas Hobbes (1588-1679), *Leviathan* (1651), občanská válka v UK
- ▶ člověk je přirozeně sobecký a egoistický - sebezáchova, naplnění vlastních tužeb
- ▶ **přirozený stav:** stav, v němž neexistují žádné sociální a politické instituce (stát, úřady atp.), indiáni
- ▶ v tomto stavu je „člověk člověku vlkem“; neexistuje žádná moc, která by lidi „držela na uzdě“; právo silnějšího
- ▶ výsledkem soužití egoistických a cynických individuí je „válka všech proti všem“
- ▶ cestou z války je ustanovení státu jako trestající a dohlížející síly
- ▶ stát vzniká uzavřením **společenské smlouvy** - to je dohoda mezi svobodnými a rovnými individui, která předají část svých přirozených práv jimi zřízené moci
- ▶ stát je Leviathan, smrtelný bůh, biblická strašlivá obluda, která vyvolávala hrůzu a děs
- ▶ stát má monopol na násilí a má chránit občany před vnějším i vnitřním nepřítelem, a tak jim zajistit jistotu, pokoj, bezpečí a ochranu
- ▶ úkolem státu je zajistit mír za každou cenu

▶ [Hobbes - Contract \(youtube\)](#)

2. Locke - „Vlastnictví“

- ▶ John Locke (1632-1704); *A Letter Concerning Toleration* (*Dopis o toleranci*, 1690) a *Two Treatises of Government* (*Dvě pojednání o vládě*, 1689)
- ▶ tři práva: každý člověk má právo na tři základní věci: vlastní život, svobodu a majetek - všechny dohromady = *property*
- ▶ v přirozeném stavu sice většinou panuje mír, ale vznikají konflikty kvůli sporům o *property* („každý je soudcem ve vlastní věci“)
- ▶ uzavření společenské smlouvy a vznik státu
- ▶ stát jako **garant** individuálních práv, nikoli jako absolutní moc s monopolem na násilí
- ▶ funkcí státu je hájit *property* - pokud tak nečiní, je možná revoluce
- ▶ dělení státní moci: zákonodárna, výkonná, federativní (panovník - vedení válek)
- ▶ [Locke - contract \(youtube\)](#)

IV. Marx - „Emancipation“

Východiska

- ▶ Karel Marx (1818-1883), Friedrich Engels (1820-1895), dílo *Kapitál* (*Das Kapital* 1867-1894)
- ▶ Engels zjednodušoval Marxovu filosofii → další úpravy od V. I. Lenina (1870-1924); tak vznikla dogmatická forma marxismu, která se vyučovala v socialistických zemích: marxismus-leninismus
- ▶ původní Marxova filosofie byla revoluční a emancipační filosofie - cílem bylo osvobození člověk z otřesných podmínek neregulovaného kapitalismu 19. století
- ▶ Marx nekritizoval primárně kapitalismus, ale bídu a sociální nespravedlnost
- ▶ [A brief introduction to marxism \(youtube\)](#)

1. Svoboda, emancipace, práce

- ▶ emancipace = osvobození, vymanění se z nadvlády něčeho
- ▶ svoboda předpokládá náboženskou emancipaci: náboženství je lež, „opium lidstva“; politickou emancipaci; antropologickou emancipaci - překonání odcizení : lidé na sebe pohlížejí jako na zboží
- ▶ ideálem je komunismus: z lat. *communis* (společný); v komunismu neexistuje soukromé vlastnictví, jen společné; člověk se plně identifikuje se svou prací, protože má dávat možnost seberealizace
- ▶ komunismus neměl být totalitní zřízení jedné strany - ale antropologická utopie, kde je člověk svobodný a má právo na sebeurčení - nepracuje, protože musí, aby přežil, ale pracuje, protože ho to baví a naplňuje.

2. Společenské vědomí a bytí

- ▶ lidé myslí podle toho, jak pracují
- ▶ **společenské bytí** = ekonomika, výroba
- ▶ **společenské vědomí** = intelektuální sféra společnosti: filosofie, věda, umění, právo, politika
- ▶ společenské vědomí je pro marxisty projev a odraz aktuálně platných ekonomických vztahů (pro dosavadní filosofickou tradici to platilo opačně, tedy že intelektuální sféra utváří sféru sociálně-ekonomickou)
- ▶ *„Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak jejich vědomí je určováno společenským bytím“ (Ke kritice politické ekonomie, Spisy, XIII,36)*
- ▶ **společenská základna (Basis)** = socioekonomické vztahy
- ▶ **společenská nadstavba (Überbau)** = intelektuální sféra: filosofie, věda, právo, umění atd.
- ▶ klasické marxistické stanovisko: změní-li se základna, změní se i nadstavba, tj. ekonomika určuje vše myšlení a kulturu společnosti - ekonomický redukcionismus

3. Historický materialismus

- ▶ historický materialismus = marxistická nauka o dějinách a jejich zákonitostech
- ▶ **výrobní síly** - zdroje (půda, voda, vzduch a nerosty), technika (nástroje a stroje), znalosti lidí (technologie, věda, management).
- ▶ **výrobní vztahy** - vztahy mezi lidmi, kteří se podílejí na výrobě: mezi vlastníky a výrobci, mezi továrníky a dělníky atp.
- ▶ výrobní vztahy stagnují, výrobní síly se neustále progresivně rozvíjejí → konflikt → **revoluce**: výrobní vztahy se zásadně a jednorázově změni, např. Francouzská revoluce = konec feudálních výrobních vztahů
- ▶ **třídní boj** - sociologizace výrobních sil a výrobních vztahů : třída vlastníků vs. třída výrobců ; jeho cílem je nastolení **beztrždní společnosti** = komunismus
- ▶ společensko ekonomické formace v dějinách: **prvobytněpospolná společnost** → revoluce → **otrokářská** → revoluce → **feudální** → revoluce → **kapitalistická** → revoluce → **socialistická ... komunistická**
- ▶ **socialismus** = 1. fáze komunismu - soukromé vlastnictví není zrušeno úplně; smyslem socialismu bylo vychovat lidi k životu v beztrždní společnosti a připravit je na stav, kdy nebude existovat žádný soukromý majetek; ČSSR 1948-1989

4. Kritické poznámky

- ▶ a) ekonomický redukcionismus;
- ▶ b) oproti Marxovu očekávání kapitalismus výrazně zlepšil životní poměry normálních pracujících lidí, tj. kapitalismus v sobě generuje překvapivou vynalézavost v řešení vlastních problémů;
- ▶ c) marxistické snahy o nastolení lepšího světa se zvrhly v odporne a nemilosrdné diktatury
- ▶ Marx

V. Současné proudy: Individuum vs. společnost

1. Neomarxismus, postmarxismus

- ▶ vedle východoevropského marxismu-leninismu existovala vždy také v západní Evropě tradice tzv. západního marxismu (např. Frankfurtská škola: Horkheimer, Adorno)
- ▶ **neomarxismus** - stanovisko, které navazuje na učení Marxe a rozvíjí ho (přibližně: Peffer, Wallerstein, Habermas, Cottle)
- ▶ **postmarxismus** je volně inspirovaný Marxem, ale v mnoha různých aspektech se od Marxe odchyluje a cíleně si vybírá z Marxovy filosofie jen některé motivy (S. Žižek, Ranciére, P. Baudrillard, Z. Bauman, P. Bourdieu).
- ▶ smyslem už není nastolení komunismu, ale analýza a kritika dnešní společnosti
- ▶ marxisté kritizují globalizaci, neoliberalismus, sociální a ekonomickou nerovnost, ničení životního prostředí, klesající moc států a rostoucí vládu velkých korporací; kritizují konzumní společnost, plýtvání, ničení životního prostředí
- ▶ praktický projev: **sociální stát** (*welfare state*) = zřízení, které usiluje o blahobyt pro své občany, tj. snaží se zajistit relativně slušné životní podmínky všem občanům: pomoc slabým, nemocným a chudým v podobě sociálních služeb a dostupného zdravotnictví. Nevýhody: vysoké daně, přerozdělování, regulace a omezování volného trhu, příliš silný stát, omezování svobody

▶ [Marxism and neomarxism \(youtube\)](#)

2. Liberalismus a jeho varianty

- ▶ Liberalismus je politická filosofie (a také politická ideologie), která zdůrazňuje práva jednotlivce, svobodu jednotlivce, rovnost příležitostí, nedotknutelnost soukromého vlastnictví, volný trh, svobodu projevu, lidská práva a zastupitelskou demokracii.
- ▶ spravedlnost = rovnost příležitostí: „Všichni startujeme ze stejné základní čáry.“ Stát jen stanovuje hranice individuální podnikavosti.
- ▶ Is. Berlin, J. Rawls, R. Dworkin, R. Nozick
- ▶ v USA liberalismus = spíše levicový postoj, tj. svoboda, rovnost a umírněný sociální stát (Obamacare)
- ▶ v postkomunistických zemích často pojmový zmatek: zaměňuje se liberalismus - libertarianismus - neoliberalismus (to vše se prezentuje jako „pravice“)
- ▶ [liberalism \(youtube\)](#)
- ▶ [neoliberalism \(youtube\)](#)

- ▶ **neoliberalismus** je primárně ekonomické učení pravicových ekonomů a politiků, podle nichž by trh neměl být státem regulován a měl by být naprosto svobodný; *laissez faire*: at' si každý dělá na trhu, co chce. Typickými projevy neoliberalismu jsou privatizace státního majetku včetně nemocnic a služeb (např. drah), poplatky ve zdravotnictví, snižování daní, škrty ve státních výdajích, zvyšování věku odchodu do důchodu, omezování státní administrativy, uvolňování pravidel pro podnikání atp.
- ▶ **libertarianismus**: pravicová, individualistická varianta liberalismu, která souvisí s ekonomickým neoliberalismem. Stát a společnost mají především připravit podmínky pro svobodnou soutěž jednotlivců. Preferuje neregulovanou svobodu jednotlivce, byznys a individualismus; odmítá sociální stát, ideálem je tzv. minimální stát = „stát - noční strážník“; heslo: „stát je krádež.“
- ▶ **umírněný, „levicový“, egalitářský, sociální liberalismus**: anglo-americký proud, který se politicky a ideologicky blíží evropské ideji sociálního státu; ve filosofii např. J. Rawls.
- ▶ **námítky**: rovnost příležitostí je iluze - nestartujeme všichni ze stejné startovní čáry

3. Komunitarizmus

- ▶ **Komunitarizmus** (z lat. *communitas* - spoločnosť, pospolitost) považuje človeka za súčasť spoločnosti, a preto klade dôraz na hodnoty ako spoločenská solidarita, účasť na řízení spoločnosti, humanizmus, sociálna rovnosť, sociálna spravodlivosť, začlenenie človeka do komunity.
- ▶ Komunitarizmus sa ve filozofii opäť delí na dva hlavné prúdy: liberální - Ch. Taylor, M. Walzer; konzervatívni - A. MacIntyre.
- ▶ proti egoistickému individualizmu, proti honbe za peniazmi, proti uctívaniu hodnôt tržnej ekonomiky, proti odcizeniu v kapitalistickej spoločnosti; miesto toho zdôrazňuje na filozofickej i politickej úrovni sepeť individua a kolektívu (lokálna komunita: vesnice, mestská časť, sídlisťe)
- ▶ komunitaristé preferujú spoločný záujem spoločnosti a kolektívnu vôľu pred neomezovanou slobodou jednotlivca: altruizmus, súcitenie, obecný záujem, kolektívna zodpovednosť.
- ▶ na rozdiel od marxistů uznávajú kapitalistickú liberálnu ekonomiku voľného trhu - neakceptujú ovšem liberálnu alebo neoliberálnu hodnoty
- ▶ **praktický komunitarizmus** - zakladanie komunit, často mimo civilizácie, ako uzavrených spoločností, ktoré zastávajú hodnoty ako: návrat k prírode, lokálna samospráva, nezávislosť komunity na vonšom svete.

Seznam pojmů

- ▶ ideální obec (Platón)
- ▶ utopie
- ▶ politický realismus (moc)
- ▶ státní zájem (*raison d'état*)
- ▶ kontraktualismus
- ▶ přirozený stav
- ▶ společenská smlouva
- ▶ marxismus
- ▶ komunismus
- ▶ společenské bytí a společenské vědomí
- ▶ základna a nadstavba
- ▶ výrobní síly a výrobní vztahy
- ▶ revoluce
- ▶ třídní boj
- ▶ socioekonomické formace
- ▶ socialismus
- ▶ neomarxismus/postmarxismus
- ▶ sociální stát
- ▶ liberalismus
- ▶ libertarianismus
- ▶ neoliberalismus
- ▶ komunitarizmus

Doporučená literatura

- ▶ Popkin, R. - Stroll, A.: *Filosofie pro každého*, Praha 2000 - kap. 2: Politická filosofie [1-POPK1-1](#)
- ▶ Swift, A., *Politická filozofie: Základní otázky moderní politologie*, Praha 2005. [321-SWIF1-1](#)
- ▶ Bunnin, N. - Tsui-James, E. P., *The Blackwell Companion to Philosophy*, Malden/Oxford 2003, [1-BLAC3-1](#)
chapters: 8. Political and Social Philosophy; 28. Hobbes; 29. Locke; 34. Marx